

ПОТЕНЦІАЛ ЯК ПСИХОДУХОВНА ДАНИСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Ярослава БУГЕРКО

УДК 168 : 159.922

Jaroslava Buhenko
POTENTIAL AS A PSYCHO-SPIRITUAL GIVENS OF PERSONALITY

“Єдина можливість надати своєму буттю який-небудь смисл полягає у тому, щоб підняти своє природне ставлення до світу до рівня духовного”.
(А.Швейцер).

Актуальність теми. Сучасний стан наукового знання зумовлений відходом від жорсткого детермінізму та сциєнтистських позицій до фокусування уваги на аналізі складних унікальних ноуменально-феноменальних даностей духовного життя людини. Постнекласична парадигма досліджень, вітакультурний та синергійний підходи до вивчення психологічних феноменів зумовили нові акценти в розгляді духовної проблематики та викликали потребу методологічного осмислення її категорійного поля, визначення кола питань, які відображають складність, багатосторонність й унікальність психодуховного світу особистості. Одним з багатовимірних та синтетичних за змістовим наповненням понять є “потенціал” як складна системна характеристика індивідуально-психологічних особливостей особистості. Сьогодні практично відсутні чіткі методологічні і певною мірою концептуальні підходи, які б дозволили максимально повно дослідити даний феномен, виокремити більш-менш конкретні його усталені та процесні характеристики. Актуальною залишається проблема розкриття психологічного змісту зазначеного поняття, дослідження його структури і смислового ландшафту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. До поняття потенціалу людини

зверталися відомі вітчизняні та зарубіжні психологи. Так, В. М. М’ясищев вказував, що потенціал особистості – це система її відносин до зовнішнього світу і до самої себе [27]. Б. Г. Ананьев у поняття потенціалу включав розвиток людини як особистості і як суб’єкта діяльності [1]. О. М. Матюшкін акцентував увагу на соціальному аспекті – відносинах людини і світу (установах, позиціях, спрямованості особистості), вважаючи їх способом прояву потенціалу [25]. В. І. Подшивалкіна під потенціалом особистості розуміє динамічне інтегральне утворення, яке визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння і продуктивного здійснення різних видів діяльності [31]. Такий важливий аспект життєдіяльності людини як її прагнення до самовдосконалення, досягнення вершин особистісного і професійного розвитку, реалізації творчих можливостей і здібностей досліджували С. В. Величко, Г. М. Зараковський [9; 16]. У форматі діяльнісного підходу М. С. Каган диференціював п’ять основних видів людської діяльності і відповідно до них виділив різні види потенціалів особистості: гносеологічний (пізнавальний), аксіологічний (ціннісний), творчий, комунікативний, художній (естетичний) [21].

В останні роки відбулось значне збільшення кількості публікацій стосовно досліджень по-

тенціалу особистості у психології, однак й досі існує термінологічна неузгодженість визначення вказаного поняття та його структурних складових. Можна констатувати, що дослідницькі зусилля вчених щодо змісту поняття “потенціал” не вийшли за межі постановки проблеми.

Метою статті є методологічне осмислення потенціалу як психодуховної даності особистості в ракурсі логіко-канонічної структури вчинку В. А. Роменця [2; 32; 35; 36] та циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана [50; 53].

Виклад основного матеріалу. З позицій постнекласичної раціональності, потенціал людини вплетений у загальну універсальну “потенційність” світу і співмірний з ним [12]. А тому аналіз його здійснюється через систему діалектично взаємозв’язаних категорій: можливе – дійсне, потенційне – актуальне, сутність – існування, необхідність – свобода, зіткнення яких, власне, і спонукає (викликає) діяльнісні сили людини.

Етимологічне значення терміна “потенціал” (лат. “potentia”) – міць, сила, можливість. Відтак і трактування його різне. З філософського погляду, потенціал – джерело, запас, внутрішньо притаманна сила; потенційний – можливий, здатний до дії або те, що відповідає можливості [28; 41; 58]. Соціологічні концепції розкривають потенціал як сукупність засобів та можливостей, які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані задля вирішення певних завдань; як можливості особи, суспільства, держави в певній галузі [17; 20; 39]. У педагогіці потенціал – це “приховані можливості”, “резерви” на шляху досягнення мети, “внутрішня спрямованість”, яка надає життєдіяльності особистісного сенсу, а тому є істотною силою, що визначає (спрямовує) особистісне та професійне зростання людини [12; 42; 57]. У психології потенціал розуміється як міра употужнення певних можливостей, як цільові орієнтири, як резерв невикористаної, “незадіяної” можливості та як “запас творчості”, що забезпечує надійність функціонування системи, її здатність до саморозвитку [9; 16; 18; 21; 23; 31]. В інших сферах наукового знання термін “потенціал” найчастіше використовується як синонім понять “ресурси”, “резерви” (“кадровий потенціал”, “промисловий потенціал”, “науковий потенціал”, “енергетичний потенціал”, “естетичний потенціал” і т.п.) та як фізична величина, що характеризує запас енергії тіла у певній точці

поля (потенційна енергія – джерело спокою, тобто недіюча енергія). Відтак потенційний – той, що існує у прихованому вигляді і може виявитися за певних умов.

Аналіз наукової літератури показує, що “потенціал” – багатозначне поняття. Його зміст охоплює сукупність різних засобів, запасів, джерел, які можуть бути за потреби використані. Він позначає ступінь можливого прояву будь-якої дії чи функції. Під потенціалом розуміють величину, яка характеризує широкий клас силових полів і можливості як окремої особи, так і суспільства, держави, а також визначають як “узагальнену, збірну характеристику ресурсів, прив’язаних до місця й часу” [20]. Структурно-змістову організацію зазначених понять відображає *таблиця*.

Основою нашого прикладного методологування слугує концепція канонічної структури вчинку В. А. Роменця, згідно з якою “вчинок – це завжди розгорнута у певному часопросторі дія, котра охоплює ситуаційний, мотиваційний, дійовий і післядійовий компоненти; це не лише екзистенція буттєвості-присутності людини у суспільному повсякденні, а й моральний акт її взаємин з навколишньою дійсністю та її сутнісними витоками й феноменальними оприявленнями, ставленнями до інших людей і до самої себе, до природи і світу в цілому” [за 52, с. 36]. Науковець розглядає учинок як “усеохватний зріз буття”, “діалектичний перехід людини і світу”, а тому вважає його універсальною категорією і всезагальним філософським принципом, котрий “допомагає тлумачити природу людини і світу в їх пізнавальному та практичному сенсі” [35, с. 728].

А. В. Фурман співвідніс пояси мислевчнення із структурними компонентами вчинку, що дозволило йому виділити новий компонент вчинкової дії – *передситуацію*, котра визначає залежність розгортання дії від іманентно притаманних людині властивостей чи умов, зокрема її ментального досвіду [52, с. 37]. Теоретико-методологічний аналіз потенціалу теж указує на доречність виокремлення ще одного компонента – *передситуаційного*. Цей компонент розкриває взаємодію людини і світу, вказує на подвійність людського буття, його ноуменально-духовні аспекти.

Принагідно зауважимо, що на існування особливої психодуховної реальності вказували такі філософи, як М. О. Бердяєв, С. Л. Франк [4; 5; 43]. Людина, на думку М. О. Бердяєва, – це Боже творіння, Його образ і подоба, та

Таблиця

Методологічне осмислення потенціалу як моделі мислєвчинення

Логіко-канонічна структура вчинку	ПОТЕНЦІАЛ				
	Перед-ситуація	Ситуація	Мотивація	Дія	Післядія
Семантичне визначення	Джерело	Резерв	Ресурс	Уможливлення	Начало
Часова перспектива	Вічність	Минуле	Теперішнє	Майбутнє	Вічне
Смислове значення	Внутрішньо притаманна сила	Модальність особистості	Готовність до дії (запас)	Продуктивність виконання дій (засоби)	Потужність (здатність до дії)
Діалектичні категорії	Потенційне -		Актуальне		
	Можливе -		Дійсне		
	Суцє -		Належне		
	Несвідоме -		Свідоме		
Аспекти реалізації	Представлений іманентно наявним ментальним досвідом особистості		Визначений ціннісно-сисловою структурою особистості		Употужнений трансцендентною здатністю
	Непотенційований	Нереалізований	Активований	Актуалізований	Потенційно невичерпний
Основний конструкт	Інтенції	Потенції	Тенденції	Життєтворення	Сенсовість

воднораз точка перетину двох світів – духовного й природного. Вона у жодному разі не є готовою даністю, а вищим завданням, ідеалом розвитку, яка самотвориться у вирі духовного, а не природного зростання [48, с. 74]. В “Екзистенційній діалектиці божественного і людського” мислитель, аналізуючи два плани Буття, які поєднують різні рівні енергії – небесну і земну, Божественну і людську, зазначав: “Не існує законів природи, котрі, мов тирани владарюють над світом і людиною. Існують лише напрямки дії сил, які за певного співвідношення діють одноманітно за результатами. Зміна дії сил може змінити закономірність. У першооснові сил перебуває духовне джерело, ноумен. Матеріальний світ є тільки екстеріоризація та об’єктивація духовних витоків, процес затвердіння, сковування...” [4, с. 383].

Про людину як місце зустрічі і схрєщення двох світів – об’єктивної дійсності та первинної реальності писав С. Л. Франк, завважуючи, що психофізична організація людини (її тіло, тілесне життя, зовнішній пласт душевного життя) належать об’єктивній дійсності, а психодуховна даність є проявом (інтенцією) первинної реальності. Водночас ця подвійність

людини – не дуалізм, не внутрішня роздвоєність, а її двоєдність, а тому справжня повнота буття людини можлива лише через співучасть в обох світах [6]. Людина не приходить у світ як “чистий листок” чи лише психофізіологічний організм, а володіє певними ментальними, психодуховними особливостями. Ця поєднаність зі світом, їх екзистенційна співбуттєвість, відповідає *передситуаційному компоненту вчинку*.

Потенціал семантично осмислюється як *джерело, внутрішньо притаманна сила людини* – неусвідомлена, непотенційована, співвідносна з вічністю (у часовій перспективі) енергія. Зазначений модус потенціалу відповідає буттєвій екзистенції людини й у своєму сутнісному визначенні становить всезагальний учинок, що феноменально урєальнюється у різних формах і типах людської діяльності. Оскільки “учинок розглядається як вікно в сутнісний, сакральний світ людини, то саме вчинання закладене в неї на рівні архетипового, фрактального: “вона природно прирєчена вчиняти, аби бути людиною” (В. О. Татенко)” [за 18, с. 150].

Суттєвою ознакою всього психічного є, за Е. Гусерлем, *інтенційність*, закладена “у трансцендентності існування, у світовому

проекті існування” [35, с. 89]. Вона вказує на природну диспозицію людини у відношенні до того, що трапляється в її житті і є проявом *буттєвого потенціалу особистості* як найбільш загальної ознаки інтенційності людського способу існування. Сучасні дослідження посвідчують, що даний вид потенціалу виявляється у просторі індивідуального буття особистості, в повсякденних й щохвилинних реаліях її життя. Він уможлиблює сутнісний перехід всезагального в одинично-конкретне та універсального в індивідуально-неповторне, окреслює буттєвий контур простору розгортання активності людини, зумовлює сутнісні темпоральні (часові) ознаки її психічної діяльності, відображає змістове наповнення потоку її життєреалізування [23].

Генеza формування понять “інтенція”, “інтенційність” відображена в історико-психологічних здобутках наукової думки людства. Так, Тома Аквінський, розвиваючи вчення Аристотеля про душу як про безсмертну нематеріальну сутність з притаманними їй розумовими здібностями, котрі слугують осягненню природи речей, характеризував *інтенцію* (намір, наскрізну ідею, мету) як здушевлену спрямованість свідомості людини на сприйняття й пізнання світу [за 48, с. 63]. Аврелій Августин підкреслював роль волі як “інтенції душі”, чим ідейно започаткував волонтаристський та інтроспективний напрями наукового пізнання людини. Інтенційне тлумачення когнітивних процесів почуттєвого сприйняття обстоював Іммануїл Кант. Таким чином, чітко прослідковується розуміння інтенції як динамічної наповненості свідомості особи смислоформами її споконвічної причетності до пізнання світу в його цілісності і повноті [48, с. 64].

Сучасні дослідження показують, що такі онтологічні властивості свідомості людини як інтенційність та потенційність пронизують всі рівні її життєактивності. Вони є “внутрішніми глибинними умовами розгортання у бутті, дійсності, світі сутності сутнього (у даному разі – сутності індивідуального, одиничного самобуття окремої людини). Тому всі відносини (зовнішні та внутрішні) буття людини (як сутнього) наповнені інтенційним і потенційним змістовими нашаруваннями. Кожне окреме людське буття володіє інтенцією пізнання та перетворення сутнього, але в особистому житті кожна особа реалізує ці інтенції тією чи іншою мірою, на тому чи іншому рівні, з тією чи іншою продуктивністю, проявляючи при цьому

суто потенційні свої можливості (здатності, здібності, талановитість тощо)” [23].

Буттєва активність людини за позиціями інтенції існування та потенції здійснення індивідуальної сутності Я вказує на *ситуаційний компонент вчинкової дії*. Потенціал виявляється як резервуар різнопланових *можливостей* людини, актуалізація котрих залежить від наявних її *потенцій* як особистості. Досить часто поняття “потенція”, “потенціал”, “можливість” вживаються як синоніми, хоча сутнісно вони не тотожні, а співвідносні. Так, М. К. Мамардашвілі вказує, що потенція на відміну від можливості – це “можливість, яка володіє водночас і силою для свого здійснення” [22, с. 151]. Ж.-П. Сартр визначає потенцію як прагнення самоактуалізації, котре не залежить від самого суб’єкта, його рефлексії і вибору [38]. Цим вона відрізняється від екзистенційної можливості, котра актуалізується особистістю і може стати реальністю лише через її самовизначення, усвідомлений вибір і прийняття відповідальності за її реалізацію. В. Н. Фомін розглядає потенціал як “вже визначену, актуалізовану, але ще не використовувану якість майбутньої активності суб’єкта, а потенцію – не тільки ще не актуалізовану, але навіть ще не сформовану якість, [тобто] задаток” [42, с. 244].

Ідея споконвічно закладених в організмі вроджених потенцій, які за сприятливих умов можуть самоактуалізуватися (*potentialities*), запропонована наприкінці 1930-х років К. Гольдштейном, стала основоположним пояснювальним принципом в теоріях самоактуалізації і самореалізації А. Маслоу і К. Роджерса. Процес їх розкриття і розгортання описувався в руслі гуманістичної психології в термінах “повноцінного функціонування людського” (К. Роджерс), “самоактуалізації” (К. Гольдштейн, А. Маслоу), “самореалізації” (Ш. Бюлер, Л. Бінсвангер), “особистісного зростання” (К. Роджерс, К. Мустакас). А тому і саме поняття “самоактуалізація” характеризується багатозмістовністю і синтетичністю, “воно містить у собі всебічний і безперервний розвиток творчого і духовного потенціалу людини, максимальну реалізацію всіх її можливостей, адекватне сприймання навколишнього світу і свого місця у ньому, багатство емоційної сфери і духовного життя, високий рівень психічного здоров’я і моральності” [34, с. 42]. Цьому процесу властиві характеристики справжності, безпосередності, вчинковості, подієвості. “Ось чому будь-

яке досягнення у процесі самоактуалізації не розглядається як фінальне, остаточне, таке, що не уможливило інших, у тому числі ще вищих, вершинних” [19, с. 143].

Українські психологи А. В. Фурман, Т. Ковальова здійснили ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз психологічних чинників самоактуалізації у співвіднесенні з модусами людської суб’єктивності (індивід, суб’єкт, особистість, індивідуальність, універсум). Створена ними категорійна матриця відображає взаємозв’язки та змістовно-сміслову наповненість кожної задіяної категорії [51, с. 75–76]. Логічно, що ключовим тут є *концепт становлення*: особистість постійно знаходиться у процесі власного становлення-збагачення. Керуючись свободою самовизначення суб’єкт життєдіяльності перебуває у пошуку ефективних шляхів для кожної *ситуаційної самоактуалізації*. Остання переживається ним у різних життєвих ситуаціях та контекстах повсякдення по-різному, однак “завжди виявляється як самоактивність, реалізація прихованих потенцій, які сприяють успіху в діяльності, [як] природність і невимушеність поведінки, здатність контролювати своє життя, вільно приймати рішення та втілювати їх у щоденну соціальну реальність” [51, с. 73].

Автори зазначають, що хоча здається цілком очевидним те, що потенційні можливості для позитивного зростання і вдосконалення закладені в кожній людині від народження, “однак дійсної значущості вони набувають лише у процесі їх реалізації, тобто під час використання і розвитку за допомогою діяльності, спілкування, вчинення... Навіть якщо потенція є природженою, все ж вона реально постає як вірогідність, як можливе, тобто тоді, коли особа вирішує щось робити, здійснює свій персональний вибір” [там само]. Свобода вибору робить людину відповідальною за реалізацію якомога більше можливостей і визначає перспективу нарощування її конструктивного потенціалу. Водночас стає можливим охарактеризувати перспективи психокультурного розвитку окремої особистості, враховуючи характеристики-параметри її внутрішнього психодуховного світу (толерантність, емпатійність, відповідальність, позитивно-гармонійну Я-концепцію тощо) [див. 7; 10; 13–15; 34; 49; 55; 56; 60; 61].

Характеристика *потенціалу як ресурсної системи* людини відповідає *мотиваційному компоненту вчинку* і розкриває здатність і готовність до дії. Інакше кажучи, мовиться про

суб’єктний, а точніше – *суб’єктивний потенціал* особистості, оскільки, конкретизуючи положення про вчинок як осереддя психічного перетворення, поступу, В. А. Роменець зазначав, що вчинок є логічним “осередком” суб’єктного в людині, суб’єктне є логічним “осередком” суб’єктивного, а суб’єктивне – логічним “осередком” психічного. Отже, саме вчинок є найсуттєвішим і найглибнішим джерелом психічного в широкому розумінні цього слова, що знімає в собі і суб’єктне, і суб’єктивне в їх різноманітних проявах [35].

Проблему потенціалу людини, головню крізь оптику розвитку її як особистості і як суб’єкта діяльності, розглядав Б. Г. Ананьєв. Зокрема він виділяв потенції (здібності, обдарованість, спеціальні здатності, працездатність, життєспроможність) та *тенденції*, котрі містять спрямованість особистості, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, потреби, переконання, стосунки. Важливим є їх злитість (потенцій і тенденцій), що, власне, і визначає специфіку індивідуальності, “глибину” особистості [1]. Науковець підкреслював, що тенденції досягнень людини можуть безпосередньо не залежати від рівня та якості її потенціалу. Так, особа з великим потенціалом може ним не користуватися, за образним виразом, “закопати свій таланти”. Водночас не дуже потужний потенціал спроможний реалізовуватися людиною повністю, і завдяки цьому вона може мати високі досягнення. Особистість як унікальна цілісна структура існує лише в русі-розвитку, і таке її існування – це перманентний процес становлення, постійний поступ у повсякденних зверненнях і здобутках [48, с. 71–72]. Саме динаміка особистісного функціонування визначає закономірності розвитку людини, особливості формування її індивідуальності, вказує на готовність до особистісного саморозвитку.

Особистісний розвиток як перманентний процес реалізації власних ресурсів, свідоме вдосконалення свого Я у різних проявах суб’єктивної реальності (індивід, суб’єкт, індивідуальність) є ключовим моментом у концепції системного пізнання людини Б. Г. Ананьєва. “У внутрішньому світі людини інтегруються всі враження від прожитого відтинку життя, узагальнюються й систематизуються переживання, оцінюються поведінкові реакції та власні вчинки. В ньому концентруються оцінкові судження, передбачувані результати і реальні досягнення особистості як суб’єкта діяльності в кожен момент буття” [1, с. 328].

Особливості зреалізування психологічного потенціалу через формопрояви психічної діяльності й виокремлення параметричних інваріантів психічних тенденцій: адаптованості / дезадаптованості, про- чи асоціальної спрямованості, самоповаги / самозневаги, самовизначення / уникнення вибору, конструктивного / деструктивного самоутвердження, внутрішньої актуалізації / пасивності аналізувалися А. В. Фурманом, А. Н. Гірняком, Г. С. Гірняк [див. 54]. Автори виходили з того, що передумовою і джерелом діяльності людини, внутрішньою детермінантою її активності й самоактивності є потреби. Відома гуманістична теорія А. Маслоу постулює існування у людини цілісної ієрархічної системи потреб. Механізмом зростання особистості, на думку автора, є послідовна актуалізація все більш високих потреб мірою задоволення нижчих. “Єдиний узагальнений принцип, який пов’язує всю множинність людських мотивів – це тенденція нової і більш високої потреби виникати від того, як нижча потреба, задовольняючись, завершує своє існування” [63, с. 55]. Однак пізніше сам Абрахам Маслоу навів факти, які не узгоджувались з даним твердженням. По-перше, виявилось, що існування людини в “добрих умовах”, при забезпеченні задоволення всіх базальних потреб нижчого типу, аж ніяк не викликає прагнення особистості до вищих цінностей. “Хороші умови, хоча і забезпечують ефект зростання для більшості людей, виявляють також і поганий, навіть катастрофічний вплив на деяку, нехай невелику, їх частину”, – зазначав науковець [64, с. 245]. “Тепер для мене стало ясно, що нагорода базальних потреб – недостатня умова для метамотивації, хоча і може бути важливою її передумовою. Є індивіди, у яких нагорода базальних потреб поєднується з “екзистенційним неврозом”, з безглуздістю існування і т.ін. Здається, що метамотивація не слідує автоматично за задоволенням основних потреб. Слід говорити також про додаткову змінну “захисту проти метамотивації”” [Там само, с. 300]. Виявляється, що в умовах, які не забезпечують задоволення потреб в безпеці, любові, повазі і навіть підтримці організмичного існування, “деякі люди невідомо чому рухаються в напрямку до Б-цінностей” [Там само, с. 140].

Характерно, що метапотреби “пов’язані з прагненням особистості актуалізувати свій потенціал, використати якомога ефективніше внутрішні ресурси. Саме вони збагачують

життєвий досвід, розширюють кругозір, не зменшуючи, як у випадку з Д-мотивами, а навпаки посилюючи психічне напруження, котре й спонукає людину до самовдосконалення. Прикладами метапотреб, що є аналогом цінностей особистості, є цілісність, учинкова активність, краса, добро, любов, істина, унікальність, довершеність, духовні запити-діяння та ін.” [47, с. 74].

Зазначене вказує на потребу використання інших методологічних засад для пояснення динаміки і розвитку мотиваційної системи особистості, ніж ті, які замикають її спричинення у внутрішніх відношеннях потреб. Адекватно пояснити реальний зміст людської екзистенції можна з позицій *вітакультурної парадигми*, враховуючи, що особистість – це психодуховний феномен, “складноутворений продукт щонайменше чотирьох інгредієнтів – культури, суспільства, конкретних соціальних взаємостосунків і власного індивідуального досвіду Я людини як опрацьованих й опрацьовуваних нею задатків, потенцій, ресурсів, здібностей” [48, с. 127]. Важливо, що осередком психодуховного розвитку особистості є її ціннісно-сміслова сфера, яка впорядковує інтенційні та потенційні запити і засвідчує повномірне осягнення себе і дійсності та дозволяє особі вибудовувати гармонійні взаємини з довкіллям, відчувати повноту й осмисленість повсякдення [Там само]. Для позначення “власне особистісного в особистості” психологи здебільшого вживають термін “*особистісний потенціал*” – інтегральну характеристику особистісної зрілості людини. Зазначене поняття змістовно розкриває ідею “мінливої (рос. – “изменяющейся”) особистості в мінливому світі” [21] і характеризує такі механізми взаємодії особи з реальною дійсністю, котрі спрямовані не лише на пристосування до певних умов, а й передбачають готовність та здатність до їх зміни, спроможність виконувати задумане незалежно від зовнішніх, зокрема, несприятливих умов. Сформованість зазначеного потенціалу визначає здатність особи перейти від завчених автоматичних реакцій поведінки до гнучкого ситуаційного реагування та адекватної і відповідної до обставин позиції, що забезпечує успішну життєдіяльність її, першочергово в ситуаціях загрози, невизначеності, успіху та ін. [Там само].

В останні 10–15 років у соціогуманітарних науках відбулось зміщення фокусу уваги із сфери вивчення *необхідного* у сферу *можливого*. У форматі неklasичних напрямків у

психології почали активно розроблятися такі поняття, як “часова перспектива”, “сенс”, “суб’єктність”, “неспецифічні функції саморегуляції” та ін. Введення категорії можливого в науковий обіг дозволило вибудувати контури нового розуміння людини як “суцільної можливості, лавини можливостей, яка може набути будь-якої форми”. М. К. Мамардашвілі вказує на наявність ризику незрозуміти, не використати, не реалізувати можливості, приховані у внутрішньому світі людини. “Життя, – зазначає філософ, – це не тільки ланцюг використаних можливостей, а й безліч невикористаних потенціалів” [22]. Зазначене дозволяє розглядати *потенціал людини як уможливлення прояву її потенційних здібностей та властивостей, зокрема (першочергово) через розгортання своїх цінностей й уподобань, інтересів і потреб, тобто через повноформатне оприявлення ціннісної сфери індивідуального буття людини (дійовий компонент вчинку).*

Формою здійснення власне людського способу існування, за визначенням В. А. Роменця, є *ціннісна творчість* як “вершинний засіб реалізації творчої сутності буття людини, як засіб її прилучення до культурно-історичного процесу в якості суб’єкта цього процесу. В учинковому діянні людина творить, стверджує, знову відтворює тощо певну цінність, ідею, ідеал, еталон, підносячи їхній зміст до рівня узагальненого взірця, орієнтира у повсякденному діянні. Ціннісна творчість особистості постає при цьому не лише як процес раціонального продукування певних розумових узагальнень, а й як синтезований вияв *життєвих сил особистості* [виділено нами – Я. Б.], її таланту сприймати, чуттєво переживати світ та його складові, надихати смыслом кожний момент, фрагмент чи цілісну подію, етап свого буття, насичувати його індивідуально-неповторним змістом” [35, с. 717]. Таким чином *життєвий потенціал* людини формоорганізується як модальність її буттєвого простору і внутрішня творча активність, джерело формування, розвитку і задоволення моральних, розумових та естетичних запитів й інтересів, смисложиттєвих орієнтирів і духовних поривань.

Для характеристики змістовної наповненості людської екзистенції Ф. Ю. Василюк вводить у семантичне поле психології понятійний конструкт “життєвий (або особистісний) світ людини” [8]. Зазначене поняття характеризує співвідношення між світом зовнішнім і внутрішнім, репрезентує цілісність усвідомлюва-

ного й неусвідомлюваного психічного життя та його зовнішніх буттєвих утілень. Т. М. Титаренко зазначає: “людина розбудовує свій особистісний світ, оприлюднюючи, оголюючи, розгортаючи на поверхні буденності свої цінності й уподобання, інтереси і потреби”, і “внутрішній світ є скоріше ціннісним середовищем, що забезпечує можливість самовиявів, саморозвитку самої людини” [за 47, с. 65].

Розуміння онтологічної сутності людського буття як специфічного виду активності, дозволило В. М. Ямницькому виділити окрему категорію – *життєтворчу активність особистості* [62]. Дослідник зазначає, що процес життєтворчості є цілісною реалізацією всіх потенціалів особи творця, акмеологічним виявом його буття, а тому життєтворча активність – це “особливий інтегральний вид активності особистості, що становить симультанну єдність її адаптивного, продуктивного, суб’єктного та пізнавального типів і характеризується цілісністю виявлення на предметному, когнітивному, соціальному й духовному рівнях прояву. З таких позицій життєтворча активність розглядається нами як активність суб’єкта життєтворчості, котрий свідомо реалізує цільовий або смисловий аспект цілісного буття відповідно до власного творчого задуму” [Там само, с. 29–30].

Життєтворчість – результат активного ставлення особистості до дійсності й особливе мистецтво перетворення кожної миті життя у творчий акт, потенційну інновацію. В. Моляко зауважує, що кожна людина потенційно здатна до творчості, однак в яких масштабах й у якому обсязі, на яких часових дистанціях й у яких сферах – залежить від її творчого потенціалу. Саме останній першочергово визначає індивідуальні відмінності у розвитку кожної особистості. Творчий потенціал, за визначенням автора, – не тотальне автономне утворення, а складна підсистема, яка тісно переплітається з іншими структурними складовими психіки [26, с. 9]. До того ж індивідуальне буття людини – це не лише траєкторія її приватного життя, а й свобода вибору і дії, котра уможливує творчий внесок особистості у цінності та ідеали, що їх обстоює чинне покоління [29, с. 86]. У зв’язку з цим В. А. Роменець писав: “Коли смыслом життя стає максимальне розкриття своїх сутнісних сил, своєї істинної природи, життєвий і творчий шлях поєднуються у творенні людиною самої себе” [35, с. 83].

У вчинковому діянні людина одержує можливість виявити свою неповторність та

індивідуальність. С. К. Шандрук зазначає, що у вчинковій дії-самоактивності творчого процесу відбувається перетворення енергетики організованого екзистенціювання самоактивності у внутрішню свободу індивідуальності, що характеризує реально зорганізований і виявлюваний творчий потенціал особистості. “Вчинкова дія-самоактивність творчого процесу – це мета і засіб, а точніше самомета, котра самозумовлена, сама себе детермінує і спонукає до креативних дій. Іншими словами, пошукова самоактивність є суб’єктивною передумовою свободи, волевиявлення, думання, уявлювання, почування тощо. Загалом для креативної особистості завжди ситуаційно важливо перевести таку самоактивність у світ значень, смислів і вчинків, і тоді ситуаційна енергетика її організованого екзистенціювання перетворюється у соціокультурний феномен – у внутрішню свободу індивідуальності, яка характеризує внутрішньо зорганізований і втілений реальним проживанням творчий потенціал особистості” [59, с. 262]. У процесі зреалізування особистістю свого творчого потенціалу задля розв’язання різнопланових завдань чи вирішення проблем відбувається самовдосконалення, розвиток професійних творчих здібностей і фахових компетентностей [Там само]. І це, на думку Сергія Шандрука, закономірно, адже творча особистість – “завжди креативна індивідуальність, котра під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників набула для актуалізації власного творчого потенціалу потрібних додаткових мотивів, особистісних рис-утворень і спроможностей, які уреальнюють досягнення оригінальних, неповторних, суспільно цінних результатів у процесі зреалізування творчо-пошукової та креативно-професійної діяльності” [Там само, с. 51–52].

На внутрішній потенціал як умову розвою психодуховної ціннісної сутності людини вказується в гуманістичній етиці Е. Фромма та етичній концепції А. Швейцера. Автори підкреслюють важливість плекання тих вартостей, які сприяють повнофункціональному розгортанню людських здібностей і стимулюють становлення індивідуальності, розкриваючи позитивний потенціал кожного через внутрішню активність і самоактивність. Важливе (вирішальне) значення тут має досягнення людиною такого рівня внутрішньої свободи, що дозволив би їй жити “автентичним” своїй самості життям [45, с. 384].

Свого часу Г. Гегель зазначав: “Обставини і мотиви панують над людиною лише тією

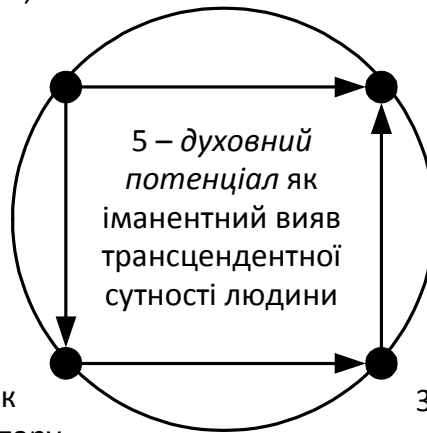
мірою, якою вона сама дозволяє їм це” [11, с. 26]. У психології конкретизація даного твердження знаходить своє підтвердження у дослідженнях, пов’язаних з феноменом *самоспричинення* особистості, тобто здійснення діяльності у відносній свободі від заданих (як зовнішніх, так і внутрішніх) умов функціонування. В. Франкл докладно описував такий прояв вільної волі людини як свободу стосовно власних потреб і власної тілесності [44]. Антропологічна модель Е. Фромма [46] констатує, що людина вийшла зі світу природи і її тягне йти природним шляхом найменшого опору. Іншими словами, мовиться про шлях повернення в лоно матері-природи, злиття з родом, кланом, суспільством, відмова від самостійності, від власного прийняття рішення, врешті – відмова від рефлексивної свідомості і втеча від свободи. Але оскільки людина не може повернутися в це лоно, то повинна шукати свій, виключно людський, шлях, йти межею двох світів: природного та людського, створювати власні підстави для свого життя. Тією мірою, якою людина самовизначається стосовно вказаної дихотомії, і виявляється її внутрішній потенціал.

Самоспричинення лежить в основі таких проявів особистості, які, як писав М. К. Мармашвілі [22], є перпендикулярними до повсякденного потоку життя. Це здатність людини як в когнітивному плані (плані свідомості і картини світу), так і в суто практичному сенсі відсторонитися від потоку повсякдення, у якому вона проживає. Особистість завжди має можливість або “плисти” в межах системи постійно діючих на неї чинників, адаптуючись до них і не використовуючи повною мірою свій потенціал самозреалізування, або ж виходити за межі усталеного, відомого, доступного і цілеспрямовано змінювати своє довкілля.

В. А. Роменець, аналізуючи трансцендентну сутність учинку зазначав: “Вчинок як специфічна соціальна (чи за певних умов індивідуальна) моральна дія завжди має трансцендентні ознаки. Вони постають у сутнісній динаміці вихідного суб’єктивного змісту діяння, поведінки, творчості особистості до нової, набутої якості, що перевершує попередній рівень і знаменує певний вихід за межі усталеного, відомого, доступного. Оскільки вчинок актуалізує новий рівень особистості, можна стверджувати про наявність ознак трансцендентного не тільки у результаті здійсненого вчинку, а й у його окремих компонентах, об’єктивних і суб’єктивних умовах вчин-

1 – буттєвий потенціал як джерело потенційного людського способу життя, його зв'язок з метафізичною сакральною реальністю

4 – особистісний потенціал як уможливлення процесів самотворення, досягнення особистісної зрілості людини

2 – життєвий потенціал як модальність буттєвого простору людини, живильна спроможність розгортання її активності

3 – суб'єктивний потенціал як ресурс життєвих досягнень людини, її саморегулятивна здатність до реалізації духовних інтенцій

Рис.

Основні складові-модуси потенціалу людини як особистості у її вітакультурній самореалізації

кового діяння особистості, засобах учинення тощо” [35, с. 720]. Отож здатність до трансценденції, виходу за межі існуючого та набуття якісно нового рівня саморозгортання індивідуальної сутності Я уможлиблюється завдяки активізації *духовного компоненту потенціалу* особистості.

Таким чином, аналізуючи прояви потенційних можливостей людини як джерело, резерв, ресурс, уможливлення, начало її внутрішніх глибинних спонук, виділяємо відповідні синергійно поєднані і водночас якісно своєрідні *модуси-складові потенціалу* людини, які характеризують учинкове життєздійснення особистості у його процесно-динамічному та часопросторовому вимірах (*рис.*).

Людина, здійснюючи вчинок й аналізуючи його наслідки, творить себе, усвідомлюючи сенсовість власного існування. Головним змістом *післядійового компоненту вчинку* є рефлексія. Дія завершується, але вчинок триває і стає основним кроком до нових звершень [59, с. 80]. Вчинкова післядія задіює рефлексію у процес віднаходження людиною свого призначення. О. Є. Гуменюк (Фурман) слушно зауважує, що “чим глибша рефлексія психодуховних форм життя людини і внутрішнього Я зокрема, тим розгорнутішим стає трансцендування (вихід за межі явного буття,

усвідомлення своєї єдності із Всесвітом як цілим). Іншими словами, ґрунтовність інтроспекції (рефлексія в формі споглядання) визначає масштабність трансцендування, а відтак просування до Всесвіту як цілого, до універсальності і всезагальності” [13, с. 142].

У співзвуччі з тезою В. Франкла про те, що духовність – це не продукт культури, яка нав’язана ззовні, а істинне єство людини, котре знаходиться в глибинах несвідомого, Оксана Фурман аналізує особливості самореалізації духовного потенціалу Я людини-універсуму, який “утверджується у свідомості як окрема іманентна самість тоді, коли в неї виникає бажання до всього прекрасного... Таке самотворення добра... виконує функції опосередкованого спілкування, щонайперше через духовні продукти життєтворення із вселенським океаном духовності загалом, реалізує місію-мету – стати універсумом повно духовним” [13, с. 138]. Відтак у людини активізується “той пласт духовного світу, який є першоумовою формування ідеального Я та абсолюту Я як рушійних енергоінтенцій учнівського (студентського) бажання відшукати і реалізувати сенс свого життя за принципом “тут-тепер-повно-назавжди” [Там само]. Подібну думку висловлює і М. Бовен: “Під духовним я розумію такий момент, коли ми діємо, виходячи

із нашого Внутрішнього Я, відчуваючи тим самим свій взаємозв'язок з енергією Універсума. Межі між Я – Ти – Вони – Природа – Бог зникають. Тут немає ніякого мислення. Ми – суть чистої свідомості, чистий досвід...” [3, с. 31].

У будь-якому разі для нас очевидно, що зазначене відповідає уявленню про *потенціал як употужнення* духовної енергії людини, відображає не лише міру подолання особистістю заданих обставин, а й здолання нею самої себе, точніше – віднаходження себе у світі через внутрішнє спонування до досягнення сенсу власного життя. У цьому смисловому аспекті М. В. Савчин висловлює таку думку: “Людина стає особистістю, коли відвойовує право не підкорятися законам місця і подорожувати в соціальній структурі, а найголовніше – у сфері духу” [37, с. 25]. Потенційна готовність до цього визначається здатністю особи брати на себе відповідальність за розгортання закладених у ній можливостей, здійснювати індивідуальні вибори. Вона “може здійснити правильні і неправильні вибори, які призводять до здорового чи нездорового способу життя, гармонізації чи дегармонізації внутрішнього світу. Щоб зреалізувати правильний вибір, особистість має володіти фундаментальними здатностями – вірити, любити, творити добро, свободу, відповідальність і боротися зі злом [Там само, с. 22].

В сучасній психології все настійніше утверджується думка, що особистість – це не природний об’єкт, це те, що людина у процесі індивідуального розвитку сама із себе плекає [2; 14; 15; 21; 47; 48; 49]. Вивчення вчинкового життєздійснення особистості у його процесно-динамічному, часопросторовому та результативно-статичному аналітичних вимірах здійснене А. В. Фурманом та А. А. Фурманом [49], що дозволило здолати предметно-дисциплінарні обмеження у побудові образу-моделі особистості та обґрунтувати її визначення як “канонічної форми буттєвої присутності людини у світі й останнього у її психодуховному засвіті і водночас аргументувати її екзистенціювання як спосіб достеменного, суб’єктно натхненного життєзреалізування, у якому головною цінністю є вчинкові діяння, вчинення, завдяки яким вона об’єктивує всю творчу сутність, виявляє неповторну людську природу, реалізує покликання, врешті-решт переживає всю гаму ставлень до світу й осягає – розумом, почуттями, інтуїцією – можливості відкрити для себе смисл буття і сенс життя” [49, с. 7].

А. А. Фурман, окрім того, окреслює сенс життя окремої особистості як духовний орієнтир, який є частиною її екзистенційного призначення-місії у світі і суттєвим, фундаментальним атрибутом як суб’єкта реалізування (див. [47; 48]).

Окремо зауважимо, що досвід смислоосагнення, смислотворення і смислоосвоєння є непростим, драматичним, ментально і психологічно затратним. Однак лише цей шлях дозволяє реалізувати внутрішні духовні сили особистості, розкрити всі грані-модуси її потенціалу людськості.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Методологічне осмислення потенціалу людини як складної унікальної ноуменально-феноменальної даності її духовного життя показує співмірність і взаємозв’язок Людини і Світу, їх універсальну еквівалентність, а також життєтворчу самотність (унікальність) людського способу життя і, щонайперше, у її канонічно-вчинковому оприявненні.

2. Аналіз потенціалу крізь призму логіко-канонічної структури вчинку В. А. Роменця та циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана дозволив обґрунтувати п’ятирівневу динаміку його розгортання:

1) потенціал як джерело, внутрішньо притаманна сила людини – неусвідомлена, непотенційована, співвідносна із вічністю енергія, котра виявляється в інтенційності людського існування, представлена іманентно наявним ментальним досвідом особистості (*передситуаційний компонент учинку*);

2) потенціал як резерв непроявлених можливостей людини, актуалізація яких залежить від наявних потенцій особистості і реальних (конкретних) ситуацій її життєдіяльності (*ситуаційний компонент учинкового діяння*);

3) потенціал як ресурс психодуховного світу людини, що характеризує динаміку її особистісного функціонування і визначається ціннісно-смисловою структурою індивідуальності (*мотиваційний компонент учинку*);

4) потенціал як уможливлення прояву потенційних здібностей людини до продуктивного самотворення як особистості через перетворення енергетики організованого екзистенціювання самоактивності у внутрішню свободу її індивідуальності (*дійовий компонент учинку*);

5) потенціал як невичерпне духовне начало, употужнене трансцендентною здатністю люди-

ни виходити за межі існуючого та набувати якісно нового рівня саморозгортання Я, що передбачає визначення духовних орієнтирів особистісного призначення-місії у світі, відкриття для себе смислу буття і сенсу життя (*післядійовий компонент учинку*).

3. Методологічний аналіз основних модусів-складових потенціалу людини дозволив виокремити такі складники (компоненти) її потенціалу, синергійно поєднані і водночас якісно своєрідні, що характеризують вчинкове життєздійснення особистості у його процесно-динамічному та часопросторовому вимірах: буттєвий (джерело потенційного людського способу життя, пов'язаного з метафізичною сакральною реальністю), життєвий (модальність екзистенційного простору людини, живильна спроможність розгортання її активності), суб'єктивний (ресурс життєвих досягнень особи, її саморегулятивна здатність до реалізації духовних інтенцій), особистісний (уможливлення процесів самотворення, досягнення особистісної зрілості), духовний (іманентний вияв трансцендентної сутності людини).

4. Подальшого дослідження потребує вивчення феноменології духовного потенціалу людини, упрозорення її духовної сфери як особистості через учинковий спосіб буття, ціннісне ставлення до навколишнього світу і до себе, спонтанний вибір добра та здатність до трансценденції і сенсотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ананьев Б.Г.* Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л.: ЛГУ, 1968. – 338 с.
2. *Академік В.А.* Роменець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. Мясойд; відп. ред. Л.О. Шатирко. – К.: Либідь, 2016. – 272 с.
3. *Боуэн М.* Духовность и личностно-центрированный подход // Мюррей Боуэн // Вопросы психологии. – 1992. – № 3–4. – С. 29–35.
4. *Бердяев Н.А.* Диалектика божественного и человеческого / Николай Александрович Бердяев. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2003. – 620 с.
5. *Бердяев Н.А.* О рабстве и свободе человека. Опыт персоналитической метафизики / Н.А. Бердяев. – Париж: YMCA Press, 1939. – 224 с.
6. *Бугерко Я.М.* Проблема взаємозв'язку душевного і духовного: психологічний аналіз / Я.М. Бугерко // Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Педагогіка та психологія. – Вип. 743. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 11–15.
7. *Бугерко Я.М.* Рефлексування як засаднича умова самобуття людини / Я.М. Бугерко // Вітакультурний млин НДІ методології та освітології. – 2008. – Модуль 7. – С. 34–37.
8. *Василюк Ф.Е.* Психология переживания (анализ

преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.

9. *Величко С.В.* Роль личностного потенциала в процессах социальной реадaptации С.В. Величко // Перспективные информационные технологии и интеллектуальные системы. – 2004. – № 1 (17). – С. 126–130.

10. Вітакультурний млин: методологічний альманах / гол. ред.-конс. А.В. Фурман. – 2005–2018. – Модулі 1–20.

11. *Гегель Г.-В.-Ф.* Philosophische Prolegomena // Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет: В 2 т. М.: Мысль, 1971. – Т. 2. – С. 5–210.

12. *Гукетлова Д.М.* Человеческий потенциал как интегральное понятие в контексте проблемы индивидуально-личностного развития / Д.М. Гукетлова // Журнал научно-педагогической информации. 2010. – № 4. [Электронный ресурс] / 2010/41–П1–guketlova5D/8.

13. *Гуменюк (Фурман) О.* Психология Я-концепции: [монография] / Оксана Євстахіївна Гуменюк (Фурман). – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 186 с.

14. *Гуменюк (Фурман) О.* Духовно-універсумне самотворення – центральна ланка психологічного впливу / Оксана Гуменюк (Фурман) // Психологія і суспільство. – 2003. – № 4. – С. 33–76.

15. *Гуменюк (Фурман) О.* Ціннісно-індивідуальні самовплив у структурі модульно-розвивальних взаємостосунків / Оксана Гуменюк (Фурман) // Психологія і суспільство. – 2003. – № 3. – С. 78–96.

16. *Зараковский Г.М.* Психологический потенциал индивида и популяции / Г.М. Зараковский, Г.Б. Степанова // Человек. – 1998. – № 3. – С. 50–60.

17. *Заславская Т.И.* Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе / Т.И. Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 4. – С. 13–25.

18. *Кальба Я.* Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу / Ярослава Кальба // Психологія і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 148–163.

19. *Ковальова Т.* Теоретико-методологічне обґрунтування інтегральної концепції самоактуалізації в сучасній психології / Тетяна Ковальова // Психологія і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 140–163.

20. *Краева О.Л.* Диалектика потенциала человека: [монография] / О.Л. Краева. – М.; Н. Новгород: Нижегородская государственная с/х академия, 1999. – 192 с.

21. Личностный потенциал: структура и диагностика / Авт. кол.: А.Ж. Аверина, Л.А. Александрова, И.А. Васильев и др. – М.: Смысл, 2011. – 679 с.

22. *Мамардашвили М.* Как я понимаю философию / Мераб Мамардашвили. М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

23. *Манюха І.П.* Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід / Ірина Петрівна Манюха // автореф. дис. ...доктора психол.наук: 19.00.01 – К., 2003. – 45 с.

24. *Марков В.Н.* Потенциал личности / В.Н. Марков, Ю.В. Синягин // Мир психологии. – 2000. – № 1. – С. 250–262.

25. *Матюшкин А.М.* Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин. – М.: Педагогика, 1972. – 208 с.

26. *Моляко В.* Творчий потенціал людини як психологічна проблема / Валентин Моляко // Психологія і суспільство. – 2007. – № 4. – С. 6–10

27. *Мясищев В.Н.* Психология отношений [Избранные психологические труды] / под ред. А. А. Бодалева. М.: Изд-ство "Институт практической психологии", Воронеж: НПО "МОДЭК", 1995. – 356 с.
28. Новейший философский словарь /под ред А.А. Грицанова : 3–е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом. 2003. – 1280 с. – (Мир энциклопедий)
29. *Олексюк В.* Творчий потенціал особистості як змістовий аспект її життєвого шляху / Вікторія Олексюк // Психологія і суспільство. – 2006. – № 3. – С. 85–89.
30. *Панкова С.Н.* Смыслы и социальные ресурсы реализации личностного потенциала / С.Н. Панкова, Е.Б.Архипова // Современные исследования социальных проблем (социальный научный журнал), Modern Research of Social Problems. – № 11 (67), 2016. – С. 333–342.
31. *Подшивалкіна В.* Соціальні умови та психологічні виміри тенденцій використання потенціалу особистості. Валентина Подшивалкіна // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С.127–137.
32. Психологія вчинку: Шляхами творчості В. А. Роменця : [зб. ст.] / у поряд. П.А. Мясойд; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – 296 с.
33. *Ревасевич І.* Проблема виокремлення та інтегрування форм життєздійснення людини у світі / Ірина Ревасевич // Психологія і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 105–114.
34. *Ревасевич І.* Чинники самоактуалізації особистості у вітакультурному осмисленні / Ірина Ревасевич, Іраде Хасплатова // Вітакультурний млин. – 2017. – Модуль 19. – С. 41–45.
35. *Роменець В.А.* Історія психології ХХ століття: [навч. посіб.] / Володимир Андрійович Роменець, Ірина Петрівна Маноха. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.
36. *Роменець В.А.* Історія психології ХІХ – початку ХХ століття: [навч. посіб.] / Володимир Андрійович Роменець. – К.: Вища школа, 1995. – 614 с.
37. *Савчин М.* Здатності особистості: [монографія] / Мирослав Савчин. – К. : ВЦ "Академія", 2016. – 288 с.
38. *Сартр Ж.–П.* Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Жан Поль Эмар Сартр. – М.: Республика, 2000. – 639 с.
39. Социологическая энциклопедия: в 2 т. / Руководитель научного проекта Г. Ю. Семигин, главный редактор В. Н. Иванов. – М.: Мысль, 2003. – 863 с.
40. *Титаренко Т.М.* Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності: [наук. видання] / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
41. *Философия: Энциклопедический словарь* / Под ред. А.А. Ивина. — М.: Гардарики, 2004. — 1072 с.
42. *Фомин В.Н.* К определению понятия личностного потенциала / В. Н. Фомин // Проблемы педагогики и психологии. – 2013. – № 4. – С. 244–249.
43. *Франк С.Л.* Реальность и человек. Метафизика человеческого бытия [Электронный ресурс]: С.Л. Франк.-Режим доступа : <http://www.magister.msk.ru/library/philos/frank/frank006.htm>
44. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 204 с.
45. *Фромм Э.* Психоанализ и этика / Эрих Фромм. – М.: ООО Изд-во АСТ-ЛТД, 1998. – 568 с.
46. *Фромм Э.* Человеческая ситуация / Эрих Фромм. – М.: Смысл, 1995. – 240 с.
47. *Фурман А. А.* Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: [монографія] / Анатолій Анатолійович Фурман. – Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 312 с.
48. *Фурман А. А.* Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : [монографія] / Анатолій Анатолійович Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 508 с.
49. *Фурман А. В.* Вчинкове життєздійснення особистості: контури методологами концептизації / А.В. Фурман, А. А. Фурман // Вітакультурний млин. – 2018. – Модуль 20. – С. 4–19.
50. *Фурман А. В.* Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива / Анатолій В.Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – №4. – С. 18–36.
51. *Фурман А. В.* Категорійна матриця взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого // Анатолій В. Фурман, Тетяна Ковальова // Психологія і суспільство. – 2011. – № 4. – С. 72–81.
52. *Фурман А. В.* Модульно-розвивальний оргпростір методологування: аргументи розширення / Анатолій В.Фурман // Психологія і суспільство. – 2017. – №1. – С. 34–49.
53. *Фурман А. В.* Парадигма як предмет методологічної рефлексії // Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – № 3. – С. 72–85.
54. *Фурман А. В.* Психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман, Галина Степанівна Гірняк, Андрій Нестерович Гірняк. – Тернопіль: Економічна думка, 2012. – 328 с.
55. *Фурман А. В.* Толерантність як предмет онтофеноменологічного дискурсу / Анатолій В. Фурман, Ольга Шаюк // Психологія і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 31–61.
56. *Фурман О.* Простір і час у психологічному дискурсі / Оксана Фурман // Психологія і суспільство. – 2017. – №1. – С. 79–132.
57. *Хаустова О. В.* Потенціал особистості як джерело професійно–творчого розвитку вчителів / О. В. Хаустова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013, вип. 31 (84). – С. 386–393.
58. *Чаплигін О. К.* Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : спец. 09.00.03 / О.К. Чаплигін, Харк. військ. ун-т. – Харків, 2002. – 31 с
59. *Шандрук С. К.* Психологія професійних творчих здібностей : [монографія] / Сергій Костянтинів Шандрук. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – 357 с.
60. *Шандрук С.* Творчість як употужнення здібностей особистості / Сергій Шандрук // Психологія і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 86–90.
61. *Шаюк О.* Толерантність як сутнісна характеристика професійного спілкування / Ольга Шаюк // Психологія і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 169–177.
62. *Ямницький В.М.* Суб'єктність та чинники життєтворчої активності особистості / В.М. Ямницький // Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ, 2013. – вип. 2. – С.27–31.
63. *Maslow A. H.* Toward a psychology of being / Abraham H Maslow. – New York : Van Nostrand. – 1968.

64. Maslow A. H. The farther reaches of human nature/ Abraham H Maslow. – New York, NY, US: Arkana. – 1971. – 423 p.

REFERENCES

1. Anan'ev B.H. Chelovek kak predmet poznaniya / B.H. Anan'ev. – L. : LHM, 1968. – 338 s.
2. Akademik V.A. Romenets: tvorchist i pratsi : zb. st. / uporiad. P.A. Miasoid; vidp. red. L.O. Shatyрко. – K.: Lybid, 2016. – 272 s.
3. Bouen M. Dukhovnost y lychnostno-tsenryrovannyi podkhod // Miurrei Bouen // Voprosy psikhohohyy. – 1992. – № 3–4. – S.29–35.
4. Berdiaev N.A. Dyalektyka bozhestvennogo y chelovecheskogo / Nikolai Aleksandrovych Berdiaev. – M.: AST; Khar'kov: Folyo, 2003. – 620 c.
5. Berdiaev N. A. O rabstve y svobode cheloveka. Opyt personalytycheskoi metafyzky / N.A. Berdiaev. – Paryzh: YMCA Press, 1939. – 224 c.
6. Buherko Ya.M. Problema vzaiemozviazku dushevnoho i dukhovnoho: psikhohohichniy analiz / Ya.M. Buherko // Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu. Ser. Pedahohika ta psikhohohiia. – Vyp.743. Chernivtsi: Chernivets'kyi nats. un-t, 2015. – S. 11–15.
7. Buherko Ya.M. Refleksuvannya yak zasadnycha umova samobuttia liudyny / Ya.M. Buherko // Vitakulturnyi mlyn NDI metodohohii ta osvitolohii. – 2008. – Modul 7. – S. 34–37.
8. Vasyliuk F.E. Psikhohohiia perezhyvannya (analiz preodoleniya krytycheskykh situatsyi) / F.E. Vasyliuk. – M.: Yzd-vo MHU, 1984. – 200 s.
9. Velychko S.V. Rol' lychnostnoho potentsyala v protsessakh sotsyalnoi readaptatsyi S.V. Velychko // Perspektyvnye ynformatsyonnye tekhnohohyy y intellektual'nye systemy. 2004. – № 1 (17). – S. 126–130.
10. Vitakulturnyi mlyn : metodohohichniy almanakh / hol. red.-kons. A.V. Furman. – 2005–2018. Moduli 1–20.
11. Hehel H.–V.–F. Fylosofskaia propedevtyka // Hehel H.–V.–F. Raboty raznykh let: V 2 t. M.: Mysl', 1971. – T. 2. – S. 5–210.
12. Huketlova D.M. Chelovecheskyi potentsyal kak yntehralnoe poniatye v kontekste problemy yndyvydualno-lychnostnoho razvytiya / D.M. Huketlova // Zhurnal nauchno-pedahohycheskoi ynformatsyi. 2010. – № 4. [Elektronnyi resurs] /2010/41– P1– guketlova5D/.8.
13. Humeniuk (Furman) O. Psikhohohiia Ya-kontseptsii : [monohrafiia] / Oksana Yevstakhiivna Humeniuk (Furman). – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2002. – 186 s.
14. Humeniuk (Furman) O. Dukhovno-universumne samotvorennya – tsentralna lanka psikhohohichnoho vplyvu / Oksana Humeniuk (Furman) // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2003. – № 4. – S. 33–76.
15. Humeniuk (Furman) O. Tsinnisno-indyvidualnisnyi samovplyv u strukturi modulno-rozvyvnykh vzaiemostosunkiv / Oksana Humeniuk (Furman) // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2003. – № 3. – S.78–96.
16. Zarakovskyi H.M., Psikhohohycheskyi potentsyal yndyvyda i populiatsyi / H.M. Zarakovskyi, H.B. Stepanova // Chelovek. – 1998. – № 3. – S. 50–60.
17. Zaslavskaiia T.Y. Chelovecheskyi potentsyal v sovremennom transformatsyonnom protsesse / T.Y. Zaslavskaiia // Obshchestvennye nauky i sovremennost. – 2005. – № 4. – S. 13–25.
18. Kal'ba Ya. Vchynkovyi potentsial osobystosti uchnia yak predmet psikhohohichnoho analizu / Yaroslava Kal'ba // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2011. – № 2. – S.148 – 163.
19. Koval'ova T. Teoretyko-metodohohichne obgruntuvannya intehralnoi kontseptsii samoaktualizatsii v suchasniy psikhohohii / Tetiana Koval'ova // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2010. – № 2. – S. 140–163.
20. Kraeva O.L. Dyalektyka potentsyala cheloveka: [monohrafiia] / O.L. Kraeva. – M.; N. Novhorod: Nyzhehorodskaia hosudarstvennaia s/kh akademyia, 1999. – 192 s.
21. Lychnostnyi potentsyal: struktura y dyahnostyka / Avt. kol.: A.Zh. Averyna, L.A. Aleksandrova, Y.A. Vasylyev y dr. – M. : Smysl, 2011. – 679 s.
22. Mamardashvyly M. Kak ya ponymaiю fylosofyiu / Merab Mamardashvyly. M.: Prohress, 1990. – 368 s.
23. Manokha I.P. Psikhohohiia potentsyala indyvidualnoho buttia liudyny: ontolohichno oriientovanyi pidkhd / Iryna Petrivna Manokha // avtoref. dys. ...doktora psikhohoh.nauk: 19.00.01 – K., 2003. – 45 s.
24. Markov V.N. Potentsyal lychnosti / V.N. Markov, Yu.V. Syniahyn // Mir psikhohohii. – 2000. – № 1. – S. 250–262.
25. Matiushkyn A.M. Problemnye situatsyi v myshlenyy y obuchenyy / A.M. Matiushkyn. – M.: Pedahohyka, 1972. – 208 s.
26. Moliako V. Tvorchyi potentsial liudyny yak psikhohohichna problema / Valentyn Moliako // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2007. – № 4. – S. 6–10
27. Miasyshchev V.N. Psikhohohiia otnoshenyi [Izbrannye psikhohohycheskye trudy] / pod red. A. A. Bodaleva. M.: Izd-stvo "Instytut praktycheskoi psikhohohyy", Voronezh: NPO "MODEK", 1995. – 356 s.
28. Noveishyi fylosofskyi slovar': 3–e yzd., yspravl. – Mn.: Knyzhnyi Dom. 2003. – 1280 s. – (Mir entsyklopedyi).
29. Oleksiuk V. Tvorchyi potentsial osobystosti yak zmistovyi aspekt yii zhyttievoho shliakhu / Viktoriia Oleksiuk // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2006. – № 3. – S. 85–89.
30. Pankova S.N. Smysly i sotsyalnye resursy realezatsyi lychnostnoho potentsyala / S.N. Pankova, E.B.Arkhypova // Sovremennye yssledovaniya sotsyalnykh problem (sotsyalnyi nauchnyi zhurnal), Modern Research of Social Problems.– № 11 (67), 2016. – S.333–342.
31. Podshyvalkina V. Sotsialni umovy ta psikhohohichni vymiry tendentsii vykorystannia potentsyala osobystosti. Valentyna Podshyvalkina // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2009. – № 4. – S.127–137.
32. Psikhohohiia vchynku: Shliakhmy tvorchosti V. A. Romentsia : [zb. st.]/ uporiad. P.A. Miasoid; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Lybid, 2012. – 296 s.
33. Revasevych I. Problema vyokremlennia ta intehruvannya form zhyttiezdiiennia liudyny u sviti / Iryna Revasevych // Psikhohohiia i suspilstvo. – 2015. – № 3. – S. 105–114.
34. Revasevych I. Chynnyky samoaktualizatsii

osobystosti u vitakul'turnomu osmyslenni / Iryna Revasevych, Irade Khaspolatova // Vitakulturnyi mlyn. – 2017. – Modul 19. – S. 41–45.

35. Romenets V.A. Istoriia psikhologii XX stolittia: [navch. posib.] / Volodymyr Andriiovych Romenets, Iryna Petrivna Manokha. – K.: Lybid, 1998. – 992 s.

36. Romenets V.A. Istoriia psikhologii XIX – pochatku XX stolittia: [navch. posib.] / Volodymyr Andriiovych Romenets. – K.: Vyshcha shkola, 1995. – 614 s.

37. Savchyn M. Zdatnosti osobystosti: [monohrafiia] / Myroslav Savchyn. – K.: VTs “Akademiia”, 2016. – 288 s.

38. Sartr Zh.-P. Byt'e i nycto: Opyt fenomenolohycheskoi ontolohyy / Zhan Pol Omar Sartr. – M.: Respublyka, 2000. – 639 s.

39. Sotsyolohycheskaia entsyklopedyia: v 2 t. / Rukovodytel nauchnoho proekta H. Yu. Semyhyn, glavnyi redaktor V. N. Yvanov. – M.: Mysl, 2003. – 863 s.

40. Tytarenko T.M. Zhyttievyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti: [nauk. vydannia] / Tetiana Mykhailivna Tytarenko. – K.: Lybid, 2003. – 376 s.

41. Fylosofyia: Entsyklopedycheskyi slovar' / Pod red. A.A. Ivina. – M.: Hardaryky, 2004. – 1072 s.

42. Fomyn V.N. K opredeleniyu poniatyia lychnostnoho potentsyala / V. N. Fomyn // Problemy pedahohyky i psikholohyy. – 2013. – № 4. – S.244–249.

43. Frank S.L. Real'nost' i chelovek. Metafyzyka chelovecheskoho bytyia [Elektronnyi resurs]: S. L. Frank.-Rezhym dostupu : <http://www.magister.msk.ru/library/philos/frank/frank006.htm>

44. Frankl V. Chelovek v poyskakh smysla. M.: Prohress, 1990. – 204 s.

45. Fromm E. Psykhoanalyz i etyka / Erykh Fromm. – M.: OOO Izd-vo AST-LTD, 1998. – 568 s.

46. Fromm E. Chelovecheskaia sytuatsyia / Erykh Fromm. – M.: Smysl, 1995. – 240 s.

47. Furman A. A. Psykholohiia osobystosti: tsinnisno-orientatsiinyi vymir : [monohrafiia] / Anatolii Anatoliiiovych Furman. – Odesa: ONPU; Ternopil: TNEU, 2016. – 312 s.

48. Furman A. A. Psykholohiia smyslozhyttievoho rozvytku osobystosti : [monohrafiia] / Anatolii Anatoliiiovych Furman. – Ternopil: TNEU, 2017. – 508 s.

49. Furman A. V. Vchynkove zhyttiezdiiennnia osobystosti: kontury metodolohamy kontseptyzatsiii / A.V. Furman, A. A. Furman // Vitakulturnyi mlyn. – 2018. – Modul 20. – S. 4–19.

50. Furman A. V. Heneza nauky yak hlobalna doslidnytska prohrama: tsyklichno-vchynkova perspektyva / Anatolii V. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2013. – №4. – S.18–36.

51. Furman A. V. Katehoriina matrytsia vzaiemozviazku obraziv subiektyvnoi realnosti i psikholohichnykh chynnykiv samoaktualizatsii dorosloho // Anatolii V. Furman, Tetiana Kovalova // Psykholohiia i suspilstvo. – 2011. – № 4. – S. 72–81.

52. Furman A. V. Modulno-rozvyvalnyi orhprostr metodolohuvannia: arhumenty rozshyrennia / Anatolii V. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2017. – №1. – S.34–49.

53. Furman A. V. Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii // Anatolii V. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2013. – № 3. – S. 72–85.

54. Furman A. V., Hirniak H. S., Hirniak A. N. Psykhodydaktyka proektuvannia navchalno-knyzhkovykh kompleksiv dlia studentiv VNZ: [monohrafiia] / Anatolii Vasylovych Furman, Halyna Stepanivna Hirniak, Andrii Nesterovych Hirniak. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2012. – 328 s.

55. Furman A. V. Tolerantnist yak predmet ontomenolohichnoho dyskursu / Anatolii V. Furman, Ol'ha Shaiuk // Psykholohiia i suspilstvo. – 2015. – №3. – S. 31-61.

56. Furman O. Prostir i chas u psikholohichnomu dyskursi / Oksana Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2017. – №1. – S.79–132.

57. Khaustova O. V. Potentsial osobystosti yak dzherelo profesiino-tvorchoho rozvytku vchyteliv / O. V. Khaustova // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. – 2013, vyp. 31 (84). – S. 386–393.

58. Chaplyhin O. K. Tvorchyi potentsial liudyny yak predmet sotsialno-filosofskoi refleksii : avtoref. dys. ... d-ra filos. nauk : spets. 09.00.03 / O.K. Chaplyhin, Khark. viisk. un-t. – Kharkiv, 2002. – 31 s

59. Shandruk S. K. Psykholohiia profesiinykh tvorchykh zdibnostei : [monohrafiia] / Serhii Kostiantynovych Shandruk. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2015. – 357 s.

60. Shandruk S. Tvorchist yak upotuzhnennia zdibnostei osobystosti / Serhii Shandruk // Psykholohiia i suspilstvo. – 2015. – № 3. – S. 86–90.

61. Shaiuk O. Tolerantnist yak sutnisna kharakterystyka profesiinoho spilkuvannia / Ol'ha Shaiuk // Psykholohiia i suspilstvo. – 2010. – № 2. – S. 169–177.

62. Iamnytskyi V.M. Subiektnist ta chynnyky zhyttietvorchoi aktyvnosti osobystosti / V.M. Yamnytskyi // Psykholohiia: realnist i perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats RDHU, 2013. – vyp. 2. – S.27–31.

63. Maslov A. H. Toward a psychology of being / Abraham H Maslow. – New York : Van Nostrand. – 1968.

64. Maslov A. H. The farther reaches of human nature / Abraham H Maslow. - New York, NY, US: Arkana. – 1971. – 423 s.

АНОТАЦІЯ

Бугерко Ярослава Миколаївна.

Потенціал як психодуховна даність особистості.

У статі здійснено методологічне осмислення потенціалу людини як складної унікальної ноуменально-феноменальної даності її духовного життя, вказано на співмірність і взаємозв'язок Людини і Світу, їх універсальну еквівалентність, що виявляється в інтенційності людського способу існування та трансцендентній сутності вчинку. В ракурсі логіко-канонічної структури вчинку В. А. Роменця та циклічно-вчинкового підходу А. В. Фурмана виокремлено п'ять рівнів розгортання потенціалу людини: 1) потенціал як джерело, внутрішньо притаманна сила людини – неусвідомлена, непотенційована, співвідносна із вічністю енергія, що виражається в інтенційності людського існування, представлена іманентно наявним ментальним досвідом особистості (передситуаційний компонент учинку); 2) потенціал як резерв непрявлених можливостей людини, актуалізація яких залежить

від наявних у неї потенцій як особистості і реальних (конкретних) ситуацій життєдіяльності (ситуаційний компонент); 3) потенціал як ресурс психодуховного світу людини, що характеризує динаміку її індивідуального функціонування і визначається ціннісно-смыслову структурою особистості (мотиваційний компонент); 4) потенціал як уможливлення прояву потенційних здібностей людини до продуктивного самотворення через перетворення енергетики організованого екзистенціювання її самоактивності у внутрішню свободу індивідуальності (дійовий компонент); 5) потенціал як невичерпне духовне начало, употужнене трансцендентною здатністю людини виходити за межі існуючого та набувати якісно нового рівня саморозгортання Я, що передбачає визначення духовних орієнтирів її призначення-місії у світі, відкриття для себе смислу буття і сенсу життя (післядійовий компонент учинку). Водночас у роботі проаналізовано основні модули-складові потенціалу людини, синергічно поєднані та якісно своєрідні, які характеризують її вчинкове життєздійснення як особистості у його процесно-динамічному та часопросторовому вимірах, охарактеризовано такі складники (компоненти) потенціалу: буттєвий (джерело потенційного людського способу життя, пов'язаного з метафізичною сакральною реальністю), життєвий (модальність екзистенційного простору людини, живильна спроможність розгортання її активності), суб'єктивний (ресурс життєвих досягнень особи, її саморегулятивна здатність до реалізації духовних інтенцій), особистісний (уможливлення процесів самотворення, досягнення особистісної зрілості), духовний (іманентний вияв трансцендентної сутності людини).

Ключові слова: *потенціал, психодуховний розвиток особистості, буттєва екзистенція, інтенційність, життєтворча активність особистості, вчинкова дія, ціннісно-смыслова сфера особистості, модули-складові потенціалу людини – буттєвий, життєвий, суб'єктивний, особистісний, духовний.*

ANNOTATION

Buherko Jaroslava.

Potential as a psycho-spiritual givens of personality.

A methodological comprehension of the human potential as a complex unique noumenal-phenomenal givens of its spiritual life is done in the article, it is indicated on the and interrelation of Human and the World, their universal equivalence, which is manifested in the intentionality of the human way of existence and the transcendental nature of the act. In the perspective of the logical-canonical structure

of V. A. Romenets' action and the cyclic-action approach of A. V. Furman, five levels of human potential deployment are singled out: 1) potential as a source, internally inherent strength of human – unconscious, not potentiated, correlated with eternity energy, expressed in the intentionality of human existence, is represented immanently by the existing mental experience of personality (pre-situational component of the act); 2) potential as a reserve of unmanifested man's capabilities, actualization of which depends on available in him potencies as personality and real (specific) situations of life activity (situational component); 3) potential as a resource of the psycho-spiritual world of man, characterizing the dynamics of his individual functioning and determined by the value-semantic structure of personality (motivational component); 4) potential as an opportunity to manifest the potential abilities of a person to productive self-creation through the transformation of organized existing energy of his self-activity into the internal freedom of individuality (effective component); 5) potential as an inexhaustible spiritual beginning reinforced by the transcendental ability of man to go beyond the boundaries of the existing and acquire a qualitatively new level of self-deployment of Self, which foresees the definition of the spiritual guidelines of his appointment-mission in the world, the discovery for himself the meaning of being and the meaning of life (post-action component of the deed). At the same time, the basic modes-components of the human potential, synergistically combined and qualitatively peculiar, which characterize its action life activity as a personality in its process-dynamic and time-spatial dimensions, are analyzed in the work, the following components of the potential are described: existential (source of potential human lifestyle associated with the metaphysical sacred reality), life (the modality of the existential space of man, vital capacity of the deployment of its activity), subjective (resource of vital achievements of a person, its self-regulating ability to realize spiritual intentions), personal (enable self-creation processes, achieving personal maturity), spiritual (immanent transcendent expression of human nature).

Key words: *potential, psycho-spiritual development of the personality, being existence, intentionality, life-creating activity of the personality, action, value-semantic sphere of the personality, modus-components of the human potential - existential, life, subjective, personal, spiritual.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Савчин М.В.,
д. психол. н., проф. Фурман О.Є.**

**Надійшла до редакції 25.02.2018.
Підписана до друку 24.04.2018.**

Бібліографічний опис для цитування:

Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості / Ярослава Бугерко // Психологія і суспільство. – 2018. – №1–2. – С. 68–82.